

Protikolonialni boji in emancipacijski potencial samoodločbe

GETACHEW, ADOM (2019):
Worldmaking after Empire: The Rise and Fall of Self-determination. Princeton: Princeton University Press.

V zadnjem desetletju je bila napisana kopica del o dekolonizaciji, transnacionalnem povezovanju na svetovnem jugu in političnih teorijah, ki so napajale te procese. A ti poskusi presejanja hladnovojnih in evrocentričnih zgodovinske perspektiv so se v ponovnem odkrivanju gibanja neuvrščenih, konference v Bandungu in protikolonialne solidarnosti od spodaj kljub novim glediščem in historiografski bogatosti pogosto iztekli v (tragične) mitomanije o velikih voditeljih in precenjevanje moči nekdanjih kolonialnih metropol, kar je zatajilo notranja protislovja protikolonialnih projektov. Adom Getachew v svoji izvrstni prvi monografiji ubere drugačno pot in pri pisanju (koščka) intelektualne zgodovine protikolonialnih bojev sledi napotku Rober-

ta Vitalisa, da naj bodo pri proučevanju dekolonialnega povezovanja in bojev svetovnega juga kot glavni analitični teren prepoznani raznoliki projekti graditve novih nacionalnih držav, vpeti v regionalne državno-sistemske logike (Vitalis, 2013: 271). Adom Getachew prek rekonstrukcije razumevanja načela in pravice do samoodločbe v intelektualnem prostoru »črnega Atlantika« (Gilroy, 1993), to je anglofonske podsaharske Afrike in Karibov, pove zgodbo, ki omogoča boljše razumevanje vzpona in (vsaj delnih) neuspehov protikolonialnih emancipacijskih bojev, ki niso zgolj preprosta posledica apriorne zgrešenosti njihovega etatizma in nacionalizma, kot trdijo nekatere sodobne radikalne in internacionalistične kritike.

Konvencionalna, učbeniška zgodba o dekolonizaciji nastanek novih držav razume kot dovršitev liberalne obljube, ki jo je ob koncu prve svetovne vojne z razglasitvijo načela samoodločbe podal ameriški predsednik Woodrow Wilson, a ta nato v Društvu narodov tragično (»diplomatsko kompromisarstvo«) ni bila izpolnjena. V tem okviru je imperij oziroma kolonializem razumljen kot preprost dvostranski odnos med metropolo in koloniziranim prebivalstvom, dekolonizacija pa kot posledica postopne širitve »zahodnih vrednot«, s posvojitvijo katerih kolonizirana ljudstva oziroma njihove elite postanejo zrela za samovlado in se osamosvojijo v nacionalno dr-

žavo kot predpostavljeno politično obliko samoodločbe. Dekolonizacija tako ne pomeni poraza imperija, saj sta morebitna osamosvojitve še »nedozorelih« ljudstev in s tem njihov vstop v mednarodno skupnost samostojnih držav že vpisana v pokroviteljsko logiko imperija.

Avtorica pokaže, da je prva generacija protikolonialnih mislecev in državnikov (Kwame Nkrumah, Eric Williams in George Padmore) razvila veliko obsežnejšo definicijo imperija in dekolonizacije, kjer ni šlo le za odpravo tuje (bele) nadvlade, temveč za revolucionarni projekt premagovanja vseh oblik odvisnosti in doseganje nedominacije. Kolonije namreč niso bile izključene iz mednarodne skupnosti, ampak so bile v njo neenako integrirane. Neenaka integracija kolonij je bila (in ostaja) utelešena v mednarodnih organizacijah in mednarodnem pravu, ki sovpadajo z in olajšujejo/omogočajo politično in ekonomsko izkoriščanje. Resnična dekolonizacija in samovlada koloniziranih ljudstev tako ni zahtevala le formalne suverenosti, ampak preureditev mednarodnega reda, ki je – sicer institucionalno fleksibilno – reproduciral neenaka in izkoriščevalska razmerja. Šlo je torej za zahtevo po temeljiti spremembi, delanje sveta na novo (od tod »*world-making*« iz naslova), v katerem nacionalizem ni pomenil zastopanja partikularnih ali etnično zamejenih interesov, temveč je bil nujni, a nezadostni korak k resnični neodvi-

snosti. Avtorica tako zapiše (2019: 28), da si je »protikolonialni nacionalizem predstavljal svet, v katerem so demokratične, modernizirajoče in redistributivne nacionalne države del močnih mednarodnih institucij, zasnovanih zavoljo uresničevanja načela nedominacije.« Pri tem meje nacionalnih držav niso bile tudi meje solidarnosti, ampak je bil boj za dosego nacionalne neodvisnosti gibalo smelih internacionalističnih vizij.

Da bi pokazala, kako že od samih začetkov rasne hierarhije strukturirajo mednarodne organizacije in mednarodno pravo, Adom Getachew v drugem poglavju analizira Društvo narodov. Samoodločba kot ključno, a v praksi tragično neuresničeno načelo, je danes tako rekoč izenačeno z Wilsonom, čigar posvojitve tega principa je treba razumeti v kontekstu zaježitve in kooptacije revolucionarnih komunističnih idealov. Leninovo razglašanje samoodločbe kot pravice do samostojnih držav in odcepitve namreč Wilson retorično prevzame, a koncept skupaj z južnoafriškim diplomatom in soarhitektom Društva Janom Smutsom napolni z novo vsebino. Samoodločba je tako izenačena s privolitvijo vladanih, kjer pa ta ni izražena skozi demokratične procese – rasno manjvredni prebivalci kolonij temu namreč niso dorasli – temveč zadržujejo trohica spoštovanja do vladanih in občasno posvetovanje z lokalnimi despoti v kolonijah. Načelo samoodločbe je bilo tako prek

institucije mandatnih ozemelj, »ločenega razvoja« (apartheid) in drugih oblik nepolne suverenosti spremenjeno v orodje imperija (glej tudi Pedersen, 2015).

Zato je še posebej zanimiv primer Etiopije in Liberije, ki sta bili edini afriški članici Društva narodov. Avtorica opiše, kako sta bili obe državi zaradi ahistoričnih očitkov o še vedno obstoječem suženjskem delu izpostavljeni neenaki integraciji. Suženjsko delo namreč ni bilo razlog za zavrnitev članstva, ampak je služilo za legitimacijo stalnega mednarodnega nadzora nad formalno suverenima državama. Rasna hierarhija se je v tem primeru odražala in reproducirala prek »bremenjenega članstva« (*burdened membership*), kjer so bile zaveze obeh držav težko izpolnljive, pravice pa zgolj pogojne. Društvo narodov je obstoj suženjstva ob tem razlagalo z odsotnostjo evropske nadvlade, kar je Italiji ob invaziji na Etiopijo leta 1935 omogočilo, da je svoja dejanja predstavila kot logično nadaljevanje abolicističnih prizadevanj Društva in še en dokaz o nezmožnosti črnske politične samovlade po izpolnjevanju mednarodnih kriterijev. Fašistični Italiji je tako svoje imperialne cilje uspelo prikazati kot legitimno izpolnjevanje humanitarne misije, kar je v afriški diaspori na obeh straneh Atlantika dokončno razblinilo upe v Društvo (in povzročilo razočaranje nad tretjo Internacionalo) in oblikovanje novega panafrikanizma kot

posebne oblike internacionalizma. Ta je črpal iz Leninovega razumevanja samoodločbe, a je za glavne agente v boju proti kolonializmu kot dvojni strukturi suženjstva in rasne hierarhije štel kolonizirana ljudstva in ne proletariata v metropolah. Zato Adom Getachew trdi, da se je prava zgodovina samoodločbe začela pisati šele po drugi svetovni vojni.

Avtorica se svoje rekonstrukcije loti v naslednjih treh poglavjih, ki prek obravnave treh epizod protikolonialnega *worldmakinga* tvorijo vsebinsko jedro knjige. Na tem mestu lahko njene detaljne in s pionirskim arhivskim delom podkrepljene argumente ter mestoma kontraintuitivne teze le orišemo. V tretjem poglavju pokaže, kako je bila samoodločba iz zgolj sekundarnega načela, ki je bilo v Ustanovni listini OZN podrejeno širšemu cilju zagotavljanja mirnih in prijateljskih odnosov med (kolonialnimi) državami, redefinirano v človekovo pravico. Z analizo politične misli protikolonialnih nacionalistov Nnamdija Azikiwe, W. E. B. DuBoisa, Kwameja Nkrumaha in Georgea Padmora pokaže, da je redefinicija temeljila na specifičnem razumevanju imperija kot suženjstva. Imperij je namreč temeljil na arbitrarni moči in izkoriščanju, ki je bil v mednarodni sferi analogen sužnjelastniškemu odnosu. Problem imperija je zato zahteval temeljito prenovu mednarodnega sistema (in ne le preprosto vključitev do tedaj izključenih), kate-re prvi korak je bila samoodločba, ki

naj z upoštevanjem suverene enakosti in samostojnosti šele zagotovi formalne pogoje za poznejši razvoj demokratične ljudske samovlade kot dokončnega odpravljanja dominacije in izkoriščanja. Medtem ko je na tej stopnji samoodločba pomenila predvsem krepitev pravic na novo nastalih držav v mednarodnem sistemu, pa sta naslednji dve epizodi – načrtovanje regionalnih federacij in Novega mednarodnega ekonomskega reda (NIEO) – tvorili del protikolonialne vizije, ki je obetala mednarodne institucije za premagovanje ali vsaj omejevanje moči držav.

Danes tako rekoč pozabljeni projekti regionalnih federacij, ki jim je v Afriki načeloval Kwame Nkrumah, v Karibih pa Eric Williams, so bili odgovor na pravno neodvisnost, ki pa jo je spremljala *de facto* odvisnost, predvsem ekonomska. To stanje, zaradi katerega je bila samovlada v novih državah zelo ranljiva za zunanje vmešavanje in vplive, je Nkrumah teoretiziral kot neokolonializem. Ideja regionalnih federacij je temeljila na logiki, ki je bila podobna sočasno nastajajočim evropskim integracijam, in je predvidevala oblikovanje večjih in bolj raznolikih domačih trgov, skupne razvojne načrte, redistribucijo ter kolektivno obrambo. Nove ekonomske in varnostne vezi med pravkar ustanovljenimi državami naj bi tako sčasoma načele razmerja odvisnosti, s katerimi so bile te še vedno priklenjene

na stare metropole. Poleg nestrinjanja o stopnji centralizacije sta koncu razprav o regionalnih federacijah – tako kot koncu progresivne redefinicije samoodločbe – botrovali predvsem kriza v Kongu in vojna v Biafri. Protikolonialni *worldmaking* se je namreč z vztrajanjem pri pravici do samoodločbe za ljudstva pod tujo nadvlado in hkratnim sprejetjem podedovanih imperialnih meja ter vztrajanjem pri ozemeljski celovitosti zapletel v kar nekaj protislovij. Nkrumah je tako ob krizi, ki je v Kongu izbruhnila zelo kmalu po osamosvojitvi leta 1960, trdno vztrajal pri nevmešavanju in ozemeljski celovitosti, kar je bilo v hladnovojnem kontekstu blokovskega spodbujanja odcepitvenih gibanj smiselno. A je bilo protislovno v primeru Biafre, katere prizadevanja za odcepitev od Nigerije zagovorniki samoodločbe niso odobraval v isti meri kot na primer gibanja na jugu Afrike, ki je bila še vedno pod tujo nadvlado. Dogodki v Biafri so bili tudi povod za začetek »novega humanitarizma«, ki ga označuje do držav nezaupljivo poudarjanje kršenja individualnih človekovih pravic, na katere naj opozarjajo domnevno nevtralne nevladne organizacije. Te so zdaj v imenu pravic posameznikov, ki so bili žrtve državnega nasilja, posvojile retoriko, ki je bila prisotna že med (prokolonialnimi) nasprotniki redefinicije in razširitve pravice do samoodločbe. Nove organizacije, kot je bila Amnesty International, so

trdile, da se je dekolonizacija zgodila prehitro, kar dokazuje dejstvo, da nove države kljub pravni enakosti svojim državljanom niso sposobne zagotavljati pravic. Odgovor na to se je skrival v novih oblikah omejevanja suverenosti, mednarodnem nadzoru in v skrajni sili v humanitarnih intervencijah.

NIEO je bil tako zadnji in najbolj ambiciozen poskus protikolonialnega predrugačenja sveta, ki ga je po puču proti Nkrumahu leta 1966 vodila nova generacija na čelu z Michaelom Manleyjem in Juliusom Nyererejem. V zgodnjih 70. letih je padec cen surovin še enkrat več razkril ranljivost in ekonomsko odvisnost njihovih izvoznic – držav svetovnega juga. Ker je bil to obenem tudi kazalec omejitev modernizacijske teorije, na katero je vsaj v osnovnih potezah prisegala prejšnja generacija protikolonialnih državnikov, je nova generacija s pomočjo dependistične teorije in teorije svetovnih sistemov reartikularala politično ekonomijo samoodločbe in znova pokazala na neenako integracijo v mednarodno gospodarstvo. Nyerere in Manley sta potegnili vzporednico med razredno delitvijo dela doma in delitvijo dela na mednarodni ravni ter kot rešitev predlagala socialistično urejeno domače gospodarstvo ter NIEO kot komplementarno ureditev v mednarodni sferi. Vzporednica z razredno delitvijo je tudi pomenila, da je solidarnost med ljudmi in državami Tretjega sveta pomeni-

la mednarodno obliko razrednega boja, ki naj se poenoti za zahtevo po mednarodni redistribuciji bogastva od tistih, ki so si ga prisvojili, k Jugu, ki ga je proizvedel. Tako bi NIEO kot socialna država na svetovni ravni povečal pogajalsko moč postkolonialnih držav, demokratiziral odločanje in dosegel svetovno redistribucijo. In prav zadnje je najbolj radikalen element NIEO. Ne le zaradi zahteve same, temveč s stališča politične teorije je še bolj zanimivo, da je zahteva temeljila na razumevanju suverene enakosti kot podlage za pravično delitev svetovnega bogastva. Ekonomski del mednarodne nedominate je bil tako že vsebovan v načelu suverene enakosti, ki je imela v novi definiciji tudi ekonomske implikacije in je s tem pomenila velik odmik od celotne povojne svetovne ureditve. Nyerere je o NIEO govoril kot o ekonomski revoluciji, ki je edina alternativa nasilni revoluciji. In grožnje so se zavedali tudi njeni nasprotniki, zato je bil projekt – ob, spet, številnih notranjih protislovjih – hitro poražen, na njegovih (in drugih) ruševinah pa je nastala in zacvetela neoliberalna kontrarevolucija (glej tudi Slobodian, 2018).

Če je šlo torej pri protikolonialnih bojih vseskozi tudi za poskuse progresivne redefinicije koncepta samoodločbe, kaj samoodločba pomeni danes? Adom Getachew trdi, da je tri desetletja po koncu hladne vojne zaznamovalo vračanje in novo zagovarjanje hierarhičnega mednarod-

nega reda. Neizpolnjene obljube o emancipaciji s strani postkolonialnih držav, ki so nastale kot poskus drugačne predstave suverenosti, a se iztekle v defenzivno branjenje tiste malo suverene enakosti in pripadajočih pravic, so v kombinaciji s širšo spremembo ravnotežja sil povzročile, da danes države niso več vehikel za ambiciozne egalitarne vizije. Ljudski blagor, v humanitarizmu največkrat definiran kot golo preživetje, se je individualiziral skozi diskurzivni in institucionalni vzpon človekovih pravic kot glavne prizme (Moyn, 2018). Ta proces je spremljalo in krepilo pogojevanje suverenosti (in izpraznjevanje pomena samoodločbe) prek konceptov, kot so »*failed state*«, humanitarna intervencija in odgovornost zaščititi (R2P).

Kako torej aktualizirati knjigo, ki je pravzaprav zgodovina neuspešnih in mestoma brutalno poraženih poskusov graditve na nedominaciji temelječega sveta? V veliki meri še vedno živimo v senci teh porazov. Mednarodnim pretenzijam bolivarske revolucije so bila krila pristrižena, še preden je oblast v Caracasu zabredla v trenutno krizo. Države BRICS so kljub svojemu statusu »izzivalke statusa quo« merile kvečjemu na svoj sedež ob mizi največjih in niso pomenile resne in koherentne systemske alternative s pripadajočo politično vizijo (Garcia in Bond, 2017; Prashad, 2013). Ostane nedavno dogajanje v Rožavi, ki je – čeprav veliko manjše po obsegu

– v domiselnosti in radikalnosti še najbližje protikolonialnemu *world-makingu* iz treh desetletij po drugi svetovni vojni. V številnih pogledih je položaj sirskih Kurdov ravno posledica degeneracije protikolonialnih vizij. Paranoična centralizacija baasovskega režima in zatiranje manjšin v imenu antiimperialistične obrambe teritorialne celovitosti pred secesionističnimi provokatorji se lahko berejo kot sprevržena verzija argumentov zgoraj obravnavanih politikov. Tudi odgovor Öcalana in Kurdov je velika skepsa do države, ki v Öcalanovi politični antropologiji igra vlogo konstitutivnega mediatorja in znanilca kapitalistične modernosti. Zato je demokratični konfederalizem kot egalitarni družbeni red eksplicitno antietatističen, ljudsko samovlado pa razume kot izrazito pluralno. Tako je cilj (in sredstvo) šibitev, ne pa krepitev nacionalne države (Flach, Ayboğa in Knapp, 2019). Upoštevajoč enkratnost konkretnih okoliščin, v katerih so delovali Nkrumah in drugi, njihove izkušnje vendarle lahko ponudijo nekaj osnovnih lekcij za projekt v Rožavi. Najbolj temeljna je vsekakor namenjanje večje pozornosti mednarodni ravni kot tisti, ki v končni posledici pomeni pogoje, možnosti ter strukturne omejitve njenega uspeha in morda celo preživetja. Tu ne gre le za pomen vsakodnevnega geopolitičnega preigravanja, temveč predvsem morda za nekoliko pozabljeno spoznanje (ki pa ga odlično obudi Adom

Getachew), da mora vsak poskus graditve svobodne družbe doma spremljati preoblikovanje, če ne demontaža mednarodnih političnih in ekonomskih struktur, ki reproducirajo neenakost in izkoriščanje. Če se zdi, da je ta nauk s stališča Rožave same težko uresničljiv, pa zadnja že uspešno udejanja eno od drugih lekcij protikolonialnega *worldmakinga*. Takole povzame avtorica (2018: 10): »Čeprav ne moremo preprosto obnoviti protikolonialne vizije pravic kot odvisnih od demokratične samovlade, pa osnovna intuicija tovrstnega razmišljanja – da zagotavljanje človekovih pravic posameznikov zahteva kolektivne politične prakse – tvori alternativo paternalističnemu razumevanju pravic, ki izhaja iz koncepta odgovornost zaščititi.«

Pod črto, knjiga Adom Getachew je bogata, odlično strukturirana raziskava in zelo berljiva, kar za tako akademsko pomembna in prelomna dela še zdaleč ni navada. Kljub jasni zgodovinski zamejenosti obravnavanega gradiva, avtorica ponuja nebroj nastavkov za nadaljnje raziskovanje in politično delovanje ter bo zanimivo, če ne nujno branje za vsakega družboslovca ali humanista.

Literatura

- FLACH, ANJA, ERCAN AYBOĞA IN MICHAEL KNAPP (2019): *Revolucija v Rožavi: demokratična avtonomija in osvoboditev žensk v sirskeem Kurdistanu*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- GARCIA, ANA IN PATRICK BOND (UR.) (2017): *BRICS: An Anticapitalist Critique*. Chicago: Haymarket Books.
- GETACHEW, ADOM (2018): The Limits of Sovereignty as Responsibility. *Constellations* 2018: 1–16. Dostopno na: <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12387> (10. junij 2019).
- GETACHEW, ADOM (2019): *Worldmaking after Empire: The Rise and Fall of Self-determination*. Princeton: Princeton University Press.
- GILROY, PAUL (1993): *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. London: Verso.
- MOYN, SAMUEL (2018): *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press.
- PEDERSEN, SUSAN (2015): *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*. Oxford: Oxford University Press.
- PRASHAD, VIJAY (2013): *The Poorer Nations: A Possible History of the Global South*. London: Verso.
- SLOBODIAN, QUINN (2018): *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press.

VITALIS, ROBERT (2013): The Midnight Ride of Kwame Nkrumah and Other Fables of Bandung (Ban-doong). *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development* 4(2): 261–288.